

ГРОМАДЯНСЬКА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПІЗНІХ ПРОТЕСТАНТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджується реакція пізніх протестантів (євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня) на суспільно-політичні процеси в Україні. Вивчаються особливості позакультової практики, еволюція їх поглядів на суспільство і державу. Розглядається позиція церков щодо Революції Гідності та подій на Сході України (2014-16). Коментується становлення громадянської та національної ідентичності пізніх протестантів у сучасній Україні.

Ключові слова: пізній протестантизм, міжцерковний діалог, позакультова практика, громадянське суспільство, Революція Гідності.

Актуальність дослідження механізмів формування національної ідентичності українських християн пов'язана як із складними умовами сьогодення, так і загальносвітовими тенденціями розвитку духовної культури. Особливий акцент проблемі ідентичності надають наслідки радянської атеїзації, інтенсифікація процесів регіональної інтеграції, а також події в Україні 2014-2016 рр. Радянські науковці та православні теологи презентували протестантів як західне християнство. Відстоюючи космополітичні погляди, пізні протестанти за радянських часів закріпилися на відсторонених національним традиціям позиціях. У пострадянський час відбулася еволюція їх поглядів на суспільство і державу, що стало своєрідною реакцією на соціально-політичні зміни в країні. У статті спробуємо показати радикальні відмінності переконань щодо позакультової практики протестантів часів тоталітаризму та сьогодення.

Пізнопротестантське середовище в Україні є вагомим фактором духовного життя за причини свого динамічного розвитку та "включеності" у життя країни. У протестантських громадах концентрується увага на участі в економічному, політичному житті держави, а також на допомозі у вирішенні гострих соціальних проблем. На пострадянському просторі суттєво зросла активність релігійних громад. Розглянемо принципи, яких дотримуються представники церков євангельських християн-баптистів (ЄХБ), християн віри євангельської (ХВЕ, або п'ятидесятники) і адвентистів сьомого дня (АСД) у позакультовій практиці. Це й буде метою даного дослідження.

Відомо, що за радянських років де-юре проголошувалася свобода віровизнання, яка де-факто ніколи не була реалізованою. Можемо констатувати, що в сучасній Україні визначене право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України) є таким, що не порушується та по суті створює рівні умови існування релігійних організацій. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. А також ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою [1]. Таким чином, демократична держава не має важелів примусово встановити будь-яку ідентичність або насильно об'єднати суспільство навколо будь-яких цінностей, у той же час вона повинна створити умови для духовного самовизначення громадян, які є безпечними для суспільства; захистити конституційні цінності релігійної свободи; з врахування етноконфесійної специфіки України, створити такий суспільно-політичний клімат у країні, що призведе до гармонізації духовної складової.

Перебуваючи в новій ціннісній парадигмі, протестанти, у переважній більшості (Всеукраїнський союз Християн віри євангельської, Всеукраїнський союз об'єднань Євангельських християн-баптистів, Українська уніонна конференція церков адвентистів сьомого дня) відповіли державі толерантно: вийшли з підпілля, зареєструвавши у держорганах Статути, де задекларували обов'язки жити за законами держави й на користь народу [2, арк.104-112]. Пам'ятаючи шалений тиск часів радянської моделі суспільної інтеграції, що нав'язувався пануючою ідеологією, деякі протестантські громади зберегли незалежне від союзів існування. Вони і сьогодні дуже обережні у своїх державних симпатіях, хоча і не являють соціально або ідейну опозицію до української влади. Наведемо приклад коментарів Незалежної релігійної громади ЄХБ: відділення церкви від держави незалежні церкви визнають християнським принципом, тому не допускають втручання у віросповідне життя церкви ні релігійної, ні світської влади. Стосовно суспільства і державної влади незалежні церкви ЄХБ вчать віруючих вести благочестиве життя. У тому випадку, коли закони державної влади перешкоджають використовувати закони Божі, віруючі готові терпіти страждання, щоб слухати більш Бога, ніж людей [3, арк.196]. У цілому, настрої протестантської спільноти України спрямовані на рівноправне співжиття з іншими громадянами і комунікацію між різними рівноправно існуючими релігійними організаціями.

Духовні цінності протестантів є домінуючими у позацерковній практиці. Діяльність громад і окремих віруючих – це репрезентація етичного концепту церкви, трансляція моралі у суспільну площину. Сьогодні це відбувається на фоні адаптації до нових суспільних реалій. Саме християнська етика формує світоглядні орієнтири віруючих, що має прояв у пануванні певних поглядів на державу, суспільство, культуру, тобто вишукує пріоритетність позакультових дій. Врешті-решт, саме релігійна етика визначить чи буде віруючий "включений" до системи певних релігійних відносин або залишиться у маргінесі.

У першу чергу, ціннісно обумовленою для християн є філантропічна практика. У зареєстрованих Статутах українських протестантських церков міститься пункт про заснування добродійних закладів (притулки, інтернати, лікарні), опікування дитячими будинками, будинками для літніх людей, робота серед в'язнів, наркоманів тощо у порядку визначеному чинним законодавством. У реальному житті реалізація проектів щодо милосердя та благодійності більш різнопланова. У перші роки незалежності України кроки протестантів, у тому числі і добродійні, були все ще під контролем держави. Відділи у справах релігій, звітуючи про дотримання Закону Про свободу совісті і релігійні організації, неодмінно вказували на організацію допомоги тим, хто потребує. Так, у 1993 р. громадам АСД м. Мелітополя надійшла допомога зі сторони зарубіжних благодійних центрів, яка була відправлена для незаможних, літніх та дітей-інвалідів [4, арк.20]. Такі приклади стали поширеними і філантропія протестантів набрала обертів. Сьогодні вже нікого не дивують волонтери-християни, що роздають безхатченкам гарячі обіди, надають потребуючим безпритульним невідкладну медичну допомогу та проводять кампанії по прибиранню сміття у містах. Таким чином, маючи потреби релігійного змісту, сучасні віруючі зінтегровані до соціальних реалій держави. Позакультова поведінка протестантів має за стратегію через філантропічну діяльність реалізувати світоглядні ідеали альтруїзму, соціальної солідарності і це повертає християнству високі моральні переваги у житті.

Розглянуті вище державно-церковні відносини в сучасних соціокультурних умовах, реанімація різних форм організації церковних зусиль у філантропічному напрямку і соціальної комунікації призвели до зміни громадянської позиції протестантів. Чітко простежується громадянська ідентифікація (аналізуємо її незалежно від національної приналежності віруючих) сучасних українських протестантів, які стали частиною цільного образу культури громадянськості та забезпечують участь віруючих у вирішенні загальносуспільних проблем. Можемо стверджувати про високий рівень громадянської свідомості, їх суспільно-політичну активність в українському соціумі. Це є проявами громадянської ідентичності. До цього варто додати специфічні протестантські гасла про важливість життєвого успіху, що, у свою чергу, посилює їх комунікації у середині соціуму, як з однодумцями, так і з представниками інших культур та невіруючими.

Ще одна специфічна відмінність релігійних організацій – солідарність у багатьох питаннях суспільного характеру і у виконанні соціальних, культурних задач тощо, що призводить до високого рівня громадянської, етнічної ідентичності. Представники тих груп, що сповідають певне релігійне вчення та віруючі в цілому демонструють більш високий рівень емоційно-ціннісної та діяльнісної включеності у життя української держави. Це стосується практично всіх проявів громадянської ідентичності. Можна припустити, що це пов'язано насамперед із тим, що більшість релігій свідомо формує у своїх прихильників позитивне та шанобливе ставлення до країни, держави, влади, "малої Батьківщини" тощо [5, с.265]. Отже, у питаннях ставлення протестантів до держави, як Батьківщини, державних символів, Конституції та законів України, підтримки незалежності країни, вони є консолідованими та демонструють повагу до єдності своєї держави.

Сьогодні християнські ідеали є екстрапольованими у суспільно-політичну площину, особливо це стосується баптистських та п'ятидесятницьких представників. Участь у політичному житті країни відбувається з огляду на конкретні історичні обставини та соціокультурні умови у країні. Помаранчева революція виявила значний потенціал протестантського середовища до розвитку та показала вибір ними демократичного шляху розвитку країни. Практика суспільного буття України у роки, що послідували за революційними подіями, показала значний регрес соціального оптимізму і протестанти також відбили ці настрої. Синхронність настроїв євангельського анклаву та патріотично налаштованої частини українського суспільства демонструють кроки у суспільно-політичній сфері, що особливо рельєфно представлені у подіях Революції Гідності та Воєнного протистояння на Сході країни (2014-2016 рр.). Найбільш активні у вирішенні актуальних проблем – це представники ХВЄ. Пресвітери Церкви ЄХБ акцентують увагу на філантропічній та волонтерській діяльності. На цьому фоні більш поміркованими мають вид дії Церкви АСД.

П'ятидесятницький автор Дмитро Довбуш на сторінках релігійної преси, коментуючи ці події, висловлює думки про безпорадність консервативного протестантського середовища, ілюстрація якої мирне, а потім озброєне протистояння на майданах нашої країни. Причому він розрізняє пасивність багатьох протестантів у суспільних процесах, яку пояснює радянською ідеологією, помноженою на гоніння та репресії, що твердо закарбували у свідомості людини, "народженої в СРСР" обережність до всього, що стосується влади і політики. Під словом "безпорадність" автор має на увазі наслідок елементарного небажання розібратися в ситуації, що зрештою виливається у компроміс із власною совістю [6, с.10]. Такі роздуми свідчать про те, що у віруючих є розуміння важливості суспільної практики та політичної культури, що зумовлює поширення політичної активності в обстоюванні соціальної справедливості та цінностей нації. А це вже прояви зрілості політичної свідомості.

Відчуття окремішності української спільноти, єдності з традицією, культурою, мовою та прийняття національних цінностей – це та ланка, на якій знаходяться вітчизняні протестанти. Ідентифікація національної орієнтації віруючих розглядається нами без врахування регіонального характеру, а виключно як загальноукраїнська культурна ідентичність.

Сьогодні все більше друкованої преси, телепередач релігійного змісту виходить українською мовою. Національною мовою виголошуються проповіді. У соціальних мережах (до яких протестанти активно долучаються) також проглядається елемент механізму формування національної ідентичності. Бачимо чесні відповіді на актуальні питання, що орієнтують віруючих на збалансований курс формування толерантності у міжетнічних стосунках. Примітно, що культурна традиція та цінності України не йдуть у розрив з європейськими цінностями (європейська ідентичність). Євроорієнтація актуалізує значимість для протестантів створеного європейською культурою ідеалу громадської людини, чия соціальна сутність полягає в активності та успіху, як її реалізації. Так, визнаються як "не чужі" здобутки розвинених демократичних країн.

Війна на Сході стала додатковою консолідацією та зміцнила національну свідомість протестантів. Для початку згадаємо підписане 1 березня 2014 р. “Звернення” протестантськими церквами разом з УПЦ (КП), УГКЦ та Об’єднанням іудейських релігійних організацій України, в якому засуджується агресія Росії проти України [7]. Хоч у реальних вчинках є певний конфесійний маркер: найбільш активними мають вид дії представників Церкви християн віри євангельської. На їх прикладі розглянемо розуміння віруючими своєї ролі у порятунку країни. Для аналізу ми взяли Видання Всеукраїнського союзу церков ХВЕ – журнал “Благовісник”. П’ятидесятиницький автор Котовський В. на сторінках цього друкованого видання алегорично промовляє: “Сьогодні наша країна привалена, наче бетонною плитою, величезним тягарем війни. Щось робить Президент, щось впроваджує Кабмін та Парламент, – кожен у міру своїх здібностей та сил. Народ, впавши у відчай, волає про допомогу..., але тягар не стає легшим. Можливо, тому що надто багато ще тих, хто відмежувався, сподіваючись якось перечекати за міцними стінами свого дому невтихаючу бурю; немало тих, хто осліплений диявольською пропагандою, ніяк не може прозріти; тих, хто будучи віруючим, вважає, що земні справи його вже не стосуються” [8, с.21]. Впродовж теми адміністратор відділу освіти ЦХВСУ Василь Попудник задає питання: те, що відбувається в Україні – це кара чи милість Бога. І відповідь автора статті далеко не смиренна: Бог благословив Україну, а якщо чиновники наші не будуть робити того, що служить на благо народу, то будуть там, де наш минулий президент і його команда [9, с.32]. Така відверта та активна позиція на відчуття “ворожого” і негативного характеризує протестантське середовище.

Військове капеланство – це одна із найактуальніших сьогодні тем, що обговорюється у мас-медіа. Причина такої уваги суспільства до ролі віруючих у зоні АТО – відсутність традиції богослужіння серед військовослужбовців і моральної допомоги в українській армії. Натомість в арміях країн-членів НАТО є капелани, що представляють різні релігійні напрямки: окрім гілок християнства, зустрічаються представники ісламу, буддизму, іудаїзму. У нашій країні з грудня 2015 р. розпочато розгляд у Верховній Раді законопроекту інституту капеланів у Збройних силах України. Не чекаючи законодавчого оформлення, капелани виконують свою місію у зоні АТО. В організаційних цілях в Україні проведена міжконфесійна навчальна сесія об’єднала понад 80 капеланів [10, с.53].

Проаналізуємо ініціативи ХВЕ у цьому питанні зі слів старшого єпископа цієї Церкви Михайло Паночко, який зазначив, що п’ятидесятники мають зайняти свою нішу, яку належить зайняти, і достойно виконувати свою роботу (тобто відреагувати на те, що ми зараз маємо в нашій країні). “А маємо ми біль, тисячі покалічених людей, сотні тисяч переселенців. Ми бачимо дітей-сиріт, яких не мають де прихистити, вдів, зруйновані села й міста. Бачимо загрозу над нашою країною... Капелани в цілому світі визнані як військові священники. Ми не вчили, не готували таких людей, бо не знали, що така буде в нас ситуація. Але більше двадцяти братів відреагували на цей виклик часу і поїхали в зону АТО. Без зброї. Для того, щоб словом Євангелії, порадою, молитвою, добрим ділом підтримати тих, хто захищає незалежність своєї країни, хто виконує свій обов’язок згідно з чинним законодавством, і не тільки, бо за покликом серця поїхали й багато добровольців” [11, с.2-3]. Також Михайло Паночко переконує віруючих: “якщо ви не можете взяти автомат, то маєте право не робити цього. Але ви можете виносити поранених і надавати першу допомогу, можете молитися за них, підтримувати, допомогти їм продуктами й іншими речами, яких вони потребують. Є безліч справ, які ми, як громадяни країни, можемо виконувати. І ми повинні це робити” [12, с.26-27]. Отже, протестантська етика в постмодерному суспільстві має актуальний характер і вектор віруючих на національну та громадянську ідентичність очевидний.

Все ж не варто забувати, що головне завдання будь-якої спільноти віруючих знаходиться у духовній площині, що об’єднує їх на основі єдиного віровчення. Тому молитви, як колективні, так і в окремих протестантських громадах, щодо миру в країні лунають постійно. Цікавими, на наш погляд, є принципи молитви за країну, що поширені у п’ятидесятиницькому середовищі. У них зазначено зокрема: 1) Не все залежить від Бога. Богу потрібні люди. 2) Єдність у молитві – запорука її ефективності. Проаналізуємо сучасні молитви протестантів України і таких же баптистів та п’ятидесятників Росії. Усі ми молимося про одне – російсько-українську війну, але наскільки різні наші молитви. 3) Молитва згідно з волею Божою. Проблема євангельських християн на пострадянському просторі полягає у фрагментарному світогляді. Цей світогляд не цілісний та гармонійний, а скоріш набір різних фрагментів, які ніяк не підходять один до одного. Це як класти плитку у ванній, і кожна плитка з іншого матеріалу. Одна плитка біблійного походження, інша made in USSR, ще одну взято з постмодерністської культури, а третя – з телевізійної пропаганди. Духовна еkleктика. 4) У молитві потрібно ототожнюватися зі своїм народом. Принцип священника – бути представником Бога перед народом і представником народу перед Богом. 5) Усе треба називати своїми іменами. Треба зізнаватися перед Богом у своїх національних гріхах, у своїх недоліках та слабкостях. Не ради критиканства і негативізму, але ради істини, яка робить нас вільними. 6) Історія християнських пробуджень дає нам багато надихаючих прикладів того, як змінювалися суспільства під впливом віри в Ісуса Христа. 7) Молячись, треба бути готовим діяти [13, с.50-51]. Ось так, залишаючись щиро віруючими людьми, представники пізнього протестантизму роблять спроби об’єктивного ретроспективного аналізу розвитку протестантизму в Україні, коментують своє розуміння відмінностей у національній ідентичності пізніх протестантів у сучасній Україні та Росії і закликають однодумців до дій заради справедливого майбутнього.

Сучасні українські протестанти виступають за міжконфесійний діалог та злагоду між християнами. Однією з рис етноконфесійних особливостей українського християнства є відкритість до інших культур та толерантність. Останнім часом почастішали екуменічні заклики до християнського середовища. Типовий висновок, який характеризує позицію протестантів щодо цього питання, висловив заступник старшого єпископа ЦХВСУ Микола Синюк. Він стверджує, що Церква ХВЕ була і буде відкритою до діалогу. Основна мета участі п’ятидесятиницьких церков у спільних об’єднаннях – це консолідація зусиль усіх християн для затвердження й

захисту принципів свободи совісті, рівності всіх релігійних організацій у своїх правах, а також поширення християнських цінностей і моралі перед наступом ювенальної юстиції (правова система щодо захисту прав дітей), пропаганди одностатевих відносин, боротьба з абортами, наркотиками та корупцією, якими вражене суспільство. Але це не веде до стирання кордонів між конфесіями: догматичні, доктринальні, теологічні питання, які регламентують діяльність та самобутність конфесій, ніколи не обговорюються і не можуть бути предметом для обговорення. Доктринальний принцип: у головному – єдність, у другорядному – свобода, у всьому – Любов! [14, с.18-19]. Причина дотримання “дистанції” у взаєминах між українськими християнами не тільки у необхідності зберегти чистоту культу, а й сформовані стереотипи. Це визнають самі віруючі. Так, на сторінках “Благовісника” у 2015 р. з’явилася стаття Михайла Черенкова, в якій визнає, що суспільство від церков чекає змін. Але далеко не всі церкви відкриті до цих змін, навіть у наявній відкритості є своя міра. Автор робить висновок, що протестантам бракує рішучості й контекстуалізованого богослов’я, Київському Патріархату – місткої та миролюбної євангельської широти, греко-католикам – всеукраїнського масштабу, УПЦ бракує всього й одразу [15, с.4-5]. Таким чином, поведінка протестантів ґрунтується на розумінні відмінностей “ми” і “вони”. Зберігаючи атрибути суверенності, відбувається консолідація зусиль українського християнського середовища. Протестанти, зі свого боку, відстоюють необхідність спільної дії заради допомоги державі і суспільству. Не злиття різних культур, а збереження самобутності при релігійному плюралізмі – така ситуація є характерною для української духовної традиції. Цьому додатково сприяє зменшення темпів залучення українців до релігії (замість екстенсивного розвитку релігійної мережі 90-х рр. XX ст. на початку XXI ст. спостерігаємо інтенсивний розвиток), що унеможлиблює гостру конфронтацію християнського середовища. Відсутність конкуренції стало кроком на шляху до гармонізації релігійного середовища, покращення релігійного клімату країни та християнської комунікації.

Отже, суспільні трансформації новітньої доби в Україні призвели до еволюції поглядів на державу і свої місця в ній баптистів, адвентистів і п’ятидесятників. Маючи власне (часто відмінне) бачення щодо суспільного служіння, пізні протестанти стали відкритими щодо суспільства, його проблем. Громадянська ідентичність віруючих є проявом етичного концепту культу, пов’язана із соціокультурними процесами в світі та з політичними, економічними, соціальними і культурними умовами життя країни. Сучасна українська протестантська спільнота є такою, що об’єднана історичним минулим та солідарна у соціальних і політичних інтересах сьогодення з патріотично налаштованими громадянами України. Протестанти в сучасній Україні демонструють “включеність” до політичного, економічного, соціального життя держави та єдність з домінуючими цінностями країни.

Джерела та література

1. Конституція України. – К., 2015. – 75 с.
2. Статут релігійної громади євангельських християн-баптистів с. Дніпрольстан Запорізького району / Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО). – Ф.1335. – Оп.26. – Спр.55. – Арк.104-112.
3. Устав незалежної релігійної общини євангельських християн-баптистів г.Вольнянск / ДАЗО. – Ф.1335. – Оп.26. – Спр.59. – Арк.195-198.
4. О состоянии соблюдения на территории г.Мелитополя Закона “О свободе совести и религиозных организациях”. – ДАЗО. – Ф.4548. – Оп.1. – Спр.70. – Арк.20.
5. Ніколаєвська А. Релігійна ідентичність в системі соціальних ідентичностей українського студентства / Алла Ніколаєвська // Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія. – Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 520 с.
6. Довбуш Д. Про страусів / Дмитро Довбуш // Благовісник – 2014 (83) – №1 – С.10-13.
7. Звернення Українських Церков і релігійних організацій з приводу іноземної агресії // Благовісник – 2014. Режим доступу: http://www.blag.org.ua/archiv_novyn_hve/2014/03_zvernennya.html
8. Котовський В. Важкий тягар війни / Віктор Котовський // Благовісник – 2015 – №2 (88). – С.21.
9. Попудник В. Україна покарана чи помилувана Богом? / Василь Попудник // Благовісник 2015 – №2 (88) – С.30-32.
10. Новини Церкви ХВЕ України. “Рятуї узятих на смерть” // Благовісник – 2015 – №2 (88) – С.52-53.
11. Паночко М. Церква і суспільство: виклики часу / Михайло Паночко // Благовісник – 2015 – №1 (87) – С.2-3.
12. Паночко М. Капеланство: на передовій духовної війни / Михайло Паночко // Благовісник – 2015 – №1 (87) – С.26-27.
13. Лукасик Я. Сім принципів молитви за країну / Ярослав Лукасик // Благовісник – 2015 – №1 (87) – С.50-51.
14. Синюк М. Церква ХВЕ була і буде відкритою до діалогу / Микола Синюк // Благовісник – 2014 – №1 (83) – С.18-19.
15. Черенков М. “Велике повернення”? Християнський фактор в подіях року, що минув / Михайло Черенков // Благовісник – 2015 – №1 (87) – С.4-5.

Grusheva T. V. Civil and national identity late Protestants of times of independent Ukraine

The article analyzes the reaction of the late Protestants (evangelical Christian Baptists, Pentecosters and Adventists of the seventh day) to the socio-political processes in Ukraine. Studied of the specifics out-cultic practices, the evolution of their views on society and the state. The peculiarities the position of the Church concerning Revolution of Dignity and events in the East of Ukraine (2014-16). Commented incipience of civic and national identity late Protestants of times of independent Ukraine.

Key words: late Protestant, dialogue between the churches, out-cultic practices, civil society, Revolution of Dignity.

Грушева Т. В. Гражданская и национальная идентичность поздних протестантов в современной Украине

В статье исследуется реакция поздних протестантов (евангельских христиан-баптистов, пятидесятников и адвентистов седьмого дня) на общественно-политические процессы в Украине. Изучаются особенности внекультовой практики, эволюция их взглядов на общество и государство. Рассматривается позиция церквей относительно Революции Достоинства и событий на Востоке Украины (2014-16). Комментируется становления гражданской и национальной идентичности поздних протестантов в современной Украине.

Ключевые слова: поздний протестантизм, межцерковный диалог, внекультовая практика, гражданское общество, Революция Достоинства.